

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»

СТЕЛЬМАХ ОКСАНА ВЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 159.922.6:351

**ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ РЯТІВНИКІВ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Острозька академія», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор **Жигайло Наталія Ігорівна**, Львівський національний університет імені Івана Франка, професор кафедри менеджменту

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Томчук Михайло Іванович**, КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», завідувач кафедри психології;

кандидат психологічних наук, доцент **Білозерська Світлана Іванівна**, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доцент кафедри психології.

Захист відбудеться « 05 » квітня 2016 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради у Національному університеті «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Острозька академія» за адресою: вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська обл., 35800.

Автореферат розіслано « 04 » березня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат психологічних наук, доцент

 О.В. Матласевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дисертаційного дослідження визначається тим, що Я-концепція є основою досягнення високого рівня професіоналізму та важливим особистісним ресурсом у професійному становленні фахівців, й зокрема у представників тих професій, які пов'язані з особливими умовами та характеризуються впливом значної кількості стресогенних чинників. Професійна діяльність рятівника – одна з найскладніших, адже не тільки протікає в умовах постійного ризику, але й водночас належить до типу «людина – людина», тобто включена до складної взаємодії з іншими людьми.

У зв'язку із цим, професійна підготовка рятівників вимагає накопичення курсантами знань та уявлень про екстремальну ситуацію й особливості адаптації до неї, здобуття досвіду саморегуляції в умовах небезпеки, формування професійних якостей, релевантних вимогам професії. Недостатній розвиток останніх пов'язаний із ризиком появи психосоматичних порушень, професійною деформацією та вигоранням, зниженням ефективності виконання діяльності. Професійна Я-концепція забезпечує не тільки усвідомлення вимог та специфіки конкретної професійної діяльності, але й сприяє ефективній саморегуляції, саморозвитку та самореалізації в професії.

Згідно з теоретико-методологічними положеннями Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна та ін., формування особистості професіонала не зводиться лише до розвитку її операційної сфери, тобто накопичення знань, вмінь і навичок, а передбачає формування складних психічних систем саморегуляції соціальної поведінки, духовне становлення особистості тощо.

Тому врахування особливостей професійної самосвідомості як інтегративного елемента в системі об'єктивних та суб'єктивних чинників успішності процесу становлення професіонала-рятівника під час навчання у вищому військовому навчальному закладі є особливо актуальним.

Професійну Я-концепцію досліджували: у працях, присвячених особистісному зростанню (С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник, М. І. Томчук, М. В. Савчин, В. П. Москалець, Н. І. Жигайло та ін.), професіоналізму особистості (В. В. Буткевич, Є. О. Клімов, А. К. Маркова, Н. І. Жигайло та ін.), професійному становленню (Е. Ф. Зеєр, Р. В. Каламаж, О. М. Кокун, та ін.), професійному самовизначенню (М. С. Пряжников, Т. В. Кудрявцев); у галузі військової психології (М.М. Козяр, М. Й. Варій, Ю. О. Овчаренко, М. І. Томчук та ін.), економічної психології (І. Д. Пасічник). Особливості професійної Я-концепції досліджувалися у представників різних професій – вчителів, юристів, державних службовців, психологів тощо, водночас за межами уваги дослідників досі залишається системний аналіз психологічних умов формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників упродовж їхнього навчання у ВНЗ.

Значущість цієї проблеми, суперечливість уявлень у педагогічній та віковій психології щодо психологічних механізмів професійної Я-концепції,

пошук чинників та умов, які впливають на її формування у майбутніх рятівників, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Психологічні умови формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану наукової діяльності кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія», здійснене в межах науково-дослідної теми «Теоретико-експериментальне дослідження особистості українського інтелігента» (державний реєстраційний номер 0115U002774). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного університету «Острозька академія» (протокол № 7 від 27.02.2014 р.) та узгоджена у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 29.04.2014 р.).

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу та емпіричного вивчення особливостей професійної Я-концепції майбутніх рятівників виявити психологічні умови та запропонувати засоби її цілеспрямованого формування під час навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

В основу нашого дослідження покладено **припущення** про те, що професійна Я-концепція майбутніх рятівників – це особистісне утворення у поєднанні когнітивного (уявлення про себе як професіонала, про свою професію, професійну спільноту, ідеального професіонала-рятівника, свої професійно важливі якості, власні пізнавальні психічні процеси, психічні властивості, фізичні якості), емоційно-оцінного (самооцінка та самоставлення), поведінкового (стратегії подолання стресових ситуацій, почуття обов'язку, готовність до ризику, стресостійкість), мотиваційного (мотивація вибору професії та професійна мотивація на службу) та духовно-ціннісного (моральність, духовні цінності, емпатійність, альтруїзм, віра в Бога) компонентів. Формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників буде ефективним за умови конструктивних психологічних впливів на її складові.

Завдання дослідження:

- 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми професійної Я-концепції рятівників;
- 2) розробити теоретичну модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції майбутніх рятівників;
- 3) емпіричним шляхом вивчити компоненти, зміст та умови формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників на етапі їх підготовки у вищому навчальному закладі;
- 4) розробити програму формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників та перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження: професійна Я-концепція майбутніх рятівників.

Предмет дослідження: психологічні умови формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників під час навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі.

Методологічні й теоретичні основи дослідження. Дослідження базувалося на принципах співвідношення історичного розвитку та індивідуальної історії становлення суб'єкта діяльності (М. Г. Ярошевський, В. П. Зінченко, Л. С. Виготський, С. Д. Максименко та ін.), онтології суб'єктності й суб'єктивності (С. Л. Рубінштейн, К. А. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, О. В. Брушлинський, О. М. Матюшкін та ін.), утвердження суб'єктивної феноменологічної реальності (Б. С. Братусь, В. П. Зінченко, Е. І. Ісаєв, В. І. Слободчиков, Ф. Є. Василюк, М. М. Бахтін та ін.), утвердження та розвитку професійного самовизначення й професіоналізму фахівця (С. Д. Максименко, М. Й. Боришевський, В. П. Москалець, М. В. Савчин, О. Ф. Бондаренко, А. К. Маркова, Ф. Є. Василюк, С. І. Білозерська та ін.).

Для перевірки гіпотези та розв'язання поставлених завдань використано комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз психологічної та педагогічної літератури, порівняння, класифікація, узагальнення вихідних даних для з'ясування змісту базових понять дослідження; теоретичне моделювання та систематизація з метою концептуалізації базових положень дослідження;

- *емпіричні*: включене спостереження, бесіди з курсантами та офіцерами, інтерв'ю, моделювання контекстних завдань, «Авторська анкета», «Особистісний опитувальник» (Г. Ю. Айзенк) – для визначення рівня сформованості когнітивного компонента професійної Я-концепції; методика «Професійна мотивація на службу» – для визначення рівня сформованості мотиваційного компонента; методика «Визначення самооцінки та рівня домагань» (А. М. Прихожан), методика «Самооцінка психічних станів» (Г. Ю. Айзенк) – для визначення рівня сформованості емоційно-оцінного компонента; методика «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича), методика «Діагностика рівня емпатійних здібностей» (В. С. Бойко) – для визначення рівня сформованості духовно-ціннісного компонента; методика «Прогноз (оцінка рівня нервово-психічної стійкості)» (В. В. Бодров), методика «Діагностика рівня готовності до ризику» (А. Шуберт); методика «SACS (стратегії і моделі поведінки подолання стресових ситуацій)» (С. Хоббфола) – для визначення рівня сформованості поведінкового компонента;

- *методи математико-статистичної обробки емпіричних даних*: методи математичної статистики для узагальнення результатів дослідження та перевірки статистичних гіпотез із подальшою їхньою якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням. Для кількісної та якісної інтерпретації результатів експерименту та достовірності відмінностей емпіричних даних використано критерій χ^2 -квадрат, критерій Фішера F . Опрацювання даних здійснено за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше:

– розроблено теоретичну модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції рятувників; обґрунтовано роль духовно-ціннісного

компонента у запропонованій моделі; виокремлено психологічні умови формування професійної Я-концепції курсантів у навчально-виховному процесі; розроблено та емпірично верифіковано програму формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників;

уточнено:

– уявлення про механізми та чинники формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників;

набули подальшого розвитку:

– положення щодо організації розвивального середовища, створення сприятливих умов формування професійної Я-концепції майбутнього рятівника.

Практичне значення дослідження полягає у розробці програми формування професійної Я-концепції в процесі підготовки майбутніх рятівників у ВНЗ; дані щодо особливостей професійної Я-концепції рятівників та умови її формування можуть бути використані у процесі викладання навчальних дисциплін «Екстремальна психологія», «Вікова психологія», «Загальна психологія», «Практикум із психокорекції». Врахування психологічних умов формування професійної Я-концепції курсантів вищих навчальних закладів сприятиме становленню їх професійної компетентності.

Результати дослідження впроваджено в наукову діяльність Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (довідка № 1174 від 12.05.2015), у навчально-виховний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 3014/01-55/28 від 05.08.2015), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка № 1083-42 від 07.08.2015), Національного університету цивільного захисту України (довідка № 3783 – Н від 19.08.2015), Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт від 18.05.2015), Львівського державного університету внутрішніх справ (акт № 39 від 02.11.2015).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення та одержані емпіричні результати є самостійним внеском автора в дослідження проблеми психологічних умов формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників. У статті, написаній у співавторстві, внесок здобувача полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні проблеми, підготовці емпірико-діагностичного інструментарію, в аналізі результатів виконаного дослідження.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження представлено автором на: VI Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2013), III Всеукраїнському психологічному конгресі з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі» (Київ, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми сучасної психології» (Кам'янець-Подільський, 2014); науково-практичній конференції «Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку» (Львів, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психологія і педагогіка» (Острог, 2014); інтернет-конференції

«Технології розвитку інтелекту» (Київ, 2014); науково-практичній конференції «Педагогіка і психологія професійної освіти» (Львів, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції «Духовно-моральне виховання молодого покоління. Вітчизняний і зарубіжний досвід» (Острогор, 2014); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософсько-психологічні аспекти духовності: соціально-економічні трансформації та відродження національної гідності» (Львів, 2015); Міжнародній науковій конференції «Наука і освіта: новий рівень» (Будапешт, 2015); VII Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Особистість в екстремальних умовах» (Львів, 2015), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти» (Полтава, 2015), II Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Філософсько-психологічні аспекти духовності: довіра як основа змін в економіці та суспільстві, присвяченій пам'яті Героїв Небесної сотні» (Львів, 2016).

Публікації. Основний зміст і результати дисертаційного дослідження відображено у 14-ти наукових працях, серед них – 6 статей у фахових виданнях, 1 – у науковому виданні іншої держави, 7 статей та тез – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 257 сторінок, з яких 171 сторінка основного тексту. Список літератури містить 252 позиції, з яких 18 – іноземними мовами. Додатки займають 55 сторінок. Робота містить 33 рисунки, 15 таблиць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його предмет, об'єкт та методологічні засади, мету та головні завдання роботи, відзначено наукову новизну, практичну значущість дослідження, вказано форми апробації його результатів, а також описано структуру дисертації, виходячи з послідовності розв'язання поставлених завдань.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні засади дослідження професійної Я-концепції майбутніх рятувальників»* – здійснено теоретичний аналіз підходів до вивчення змісту та структури професійної Я-концепції, розглянуто теоретико-експериментальні дослідження Я-концепції у вітчизняній та зарубіжній психології; проаналізовано психологічні особливості професійної діяльності пожежників-рятувальників; розроблено теоретичну модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції майбутніх рятувальників; теоретично досліджено психологічні механізми та чинники формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників.

Психологію професійної Я-концепції інтенсивно розробляють у концепції індивідуально-професійного розвитку фахівця в акмеології (Е. Н. Богданов,

А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова та ін.), психології (Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, Г. В. Католик, Н. І. Жигайло та ін.) тощо. На основі теоретико-методологічного аналізу з'ясовано, що Я-концепція є сталим та водночас динамічним психічним явищем, виникнення якого відбувається під час взаємодії особистості з соціумом у процесі психічного розвитку. Професійна Я-концепція виникає із загальної Я-концепції у процесі долучення людини до професійної спільноти, формування індивідуального стилю діяльності, розвитку і самовдосконалення людини в професії, вибору, планування, реалізації кар'єри (С. Т. Джанер'ян, Є. В. Прокоп'єва та ін.).

У період фахового навчання особистісний розвиток курсанта підлягає змінам, перебудові, сутнісним внутрішнім трансформаціям; відбувається адаптація до нового соціального статусу тощо. Знання курсантів про майбутню професію, власну відповідність її вимогам можуть стимулювати у них прагнення до самовдосконалення, самовиховання необхідних якостей. Завдяки спрямованості та стійким мотивам у процесі навчання в курсантів формуються професійні здібності тощо. Таким чином, формування професійної Я-концепції пов'язане з розвитком особистості загалом.

Результати численних досліджень (А. О. Деркач, Є. О. Клімов, В. М. Крайнюк, М. С. Корольчук, А. К. Маркова, К. К. Платонов, М. С. Пряжников, О. П. Санникова, В. Д. Шадриков та ін.) переконливо доводять залежність професіоналізації від рівня розвитку якостей особистості, що відповідають вимогам виконуваної діяльності. Професійно важливі якості вважають як передумовою, так і новоутворенням професійної діяльності (А.К. Маркова). При цьому важливими є висновки дослідників щодо можливості та доцільності їхнього формування саме під час професійного навчання.

З'ясовано, що особливостями професійної діяльності пожежників-рятувальників є: виконання професійного завдання у незвичайних умовах, здебільшого небезпечних для життя і здоров'я; несприятливий вплив фізичних і хімічних чинників; висока «ціна» діяльності, прийнятих рішень; підвищена відповідальність за порятунок людей, матеріальних цінностей, локалізацію та ліквідацію надзвичайної ситуації; дефіцит часу на усвідомлення інформації, яка надходить, необхідність миттєвого ухвалення рішення та виконання професійних дій; складна динаміка функціональних станів, високий рівень нервово-психічної напруги; можливість виникнення паніки, метушні, які створюють і постраждали, і сторонні особи; виникнення аварійних ситуацій, загроза вибуху та руйнування конструкцій палаючих об'єктів тощо.

Наукові підходи до розуміння структури професійної Я-концепції вирізняються багатогранністю. На основі їх аналізу та узагальнення, ми розглядаємо професійну Я-концепцію майбутніх рятувальників як складне особистісне утворення, що інтегрує в собі професіоналізм діяльності та особистісні цінності працівників служби порятунку, забезпечує професійне самовизначення, сприяє розвитку та вдосконаленню професійно значущих якостей.

Нами запропоновано теоретичну модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції майбутніх рятувальників (рис. 1). У моделі виокремлено когнітивний, емоційно-оцінний, мотиваційний, поведінковий та духовно-ціннісний компоненти, які є взаємозалежними. Зокрема, когнітивний компонент включає: уявлення про себе як професіонала, про свою професію, професійну спільноту, ідеального професіонала-рятувальника, власні професійно важливі якості, пізнавальні психічні процеси, психічні властивості, фізичні якості. Емоційно-оцінний компонент вміщає в себе самооцінку та самоставлення. До поведінкового компонента належать: стратегії подолання стресових ситуацій, почуття обов'язку, готовність до ризику, стресостійкість. Мотиваційний компонент включає мотивацію вибору професії та професійну мотивацію на службу. Духовно-ціннісний компонент передбачає моральність, духовні цінності, альтруїзм; емпатійність, віра в Бога тощо.

Рис. 1. Теоретична модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції рятувальника

На нашу думку, духовні цінності у житті рятувальників виконують важливу ціннісно-регулятивну функцію, визначають духовно-ціннісне ставлення до людей, предметів і явищ. Виходячи з поглядів на духовність, представлених у вітчизняній психологічній літературі (С. Д. Максименко, М. В. Савчин, Н. І. Жигайло, В. Ф. Моргун, В. М. Жуковський, О. В. Матласевич, Н. М. Савелюк та ін.), «Я-духовне» обумовлює неперервний професійний розвиток особистості, оскільки передбачає суб'єкт-суб'єктне спілкування, поглиблену рефлексію, зміну ставлення до іншої людини, розуміння потенційної незавершеності, відкритості процесу реалізації себе; пробуджує почуття співпереживання, співдопомоги, віру у себе та виконання своєї місії як рятувальника.

Становлення духовно-ціннісного компонента професійної Я-концепції майбутнього рятувника пов'язане з надбанням духовних цінностей, спрямованостей, ідеалів; формуванням провідних пріоритетів особистості; обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу її життя, виступати на передній план усього процесу її професіоналізації.

Психологічними механізмами формування професійної Я-концепції курсантів: наслідування поведінки офіцерів, рефлексія, самоствавлення, духовне становлення, саморегуляція нормативно-ціннісного ставлення до інших, самооцінювання. Зокрема, механізм наслідування як прийняття моральних норм полягає у відтворенні суб'єктом у деякому перетвореному вигляді певних професійних рис, манер, дій, учинків, позицій офіцерів та викладачів. Рефлексія полягає в осмисленні та переосмисленні різних аспектів Я-реального, Я-дзеркального, Я-ідеального, що відображають нові ціннісні знання про самого себе з погляду належного й ціннісного особистісних змістів. Самоствавлення курсанта проявляється у тому, як він позиціонує себе порівняно з іншою людиною, яка має протилежний набір професійних якостей: сумлінний чи несумлінний, відповідальний чи безвідповідальний, доброзичливий чи недоброзичливий. Саморегуляція слугує здатністю довільно, за внутрішніми переконаннями керувати власними діями і вчинками, організувати професійну діяльність.

У другому розділі – *«Емпіричне дослідження психологічних характеристик професійної Я-концепції майбутніх рятувників»* – розкрито програму та методи емпіричного дослідження структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції курсантів, викладено та проаналізовано його результати.

Емпіричне дослідження професійної Я-концепції майбутніх рятувників здійснено на базі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (2012 – 2015). В експерименті брали участь 228 курсантів.

Загальна стратегія та конкретні шляхи емпіричного вивчення досліджуваної проблеми розгорталися відповідно до запропонованої теоретичної моделі структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції майбутніх рятувників.

Зокрема, під час дослідження когнітивного компонента професійної Я-концепції майбутніх рятувників комплексно продіагностовано попередньо сформовані уявлення щодо майбутньої професії та визначення професійних якостей рятувників.

Результати аналізу відповідей на поставлені запитання авторської анкети засвідчили, що курсанти недостатньо володіють знаннями про майбутній фах: 16,8 % респондентів обрали професію внаслідок впливу інших людей, а не завдяки власному покликанню. Визначаючи професійні якості рятувника, 53,6 % досліджуваних вказали на рішучість як головну рису професіонала; решта респондентів розподілилась у відповідях, де одні (22,5 %) вважали, що важливими є лідерські якості, а інші перевагу надавали почуттю обов'язку. Помітне розмаїття курсанти продемонстрували і в значенні «курсантського

життя». Зокрема, 43,6 % осіб прагнуть перевірити власні сили та можливості, тоді як для 25,7 % респондентів – це можливість знайти друзів, а 30,7 % курсантів мріють стати офіцерами.

У професійній діяльності рятувальників велике значення має здатність до збереження рівня усвідомленої саморегуляції досягнення цілей у різних за напругою ситуаціях. Екстремальні ситуації можуть провокувати прояв темпераментних якостей фахівців більшою мірою, ніж у ситуаціях з нижчою напругою, що може призводити до зниження успішності дій рятувальників. За допомогою методики «Особистісний опитувальник» з'ясовано, що для 47,8 % респондентів характерний сангвінічний тип темпераменту, у 30,3 % переважає флегматичний тип; 13,6 % є холериками, а 8,3 % – меланхоліками. Щодо шкали «інтроверсія – екстраверсія», то переважає кількість амбівертів (51,8 %), інша частка розподілилась між інтровертами (13,1 %) та екстравертами (35,1 %).

Наступним кроком констатувального дослідження стало вивчення мотиваційного компонента професійної Я-концепції майбутніх рятувальників із застосуванням методики «Професійна мотивація на службу» та авторської анкети. З'ясовано, що матеріальне забезпечення у майбутньому стало метою вступу для 23,2 % осіб, що засвідчує: матеріальне становище є вагомим мотивом до діяльності майбутніх рятувальників. Для 33,9 % курсантів метою вступу була мрія працювати рятувальником; сьогодні вони впевнено йдуть до своєї мети, хоча визнають, що на шляху до її досягнення трапляються різні труднощі. На основі цього можемо зробити висновок, що ці курсанти свідомо обрали власну професію та відповідний навчальний заклад.

За допомогою методики «Професійна мотивація на службу» з'ясовано, що у курсантів переважає адекватний тип професійної мотивації (60,9 %). Також виявлено 12,3 % осіб, в яких домінує ситуативний тип мотивації, пов'язаний із престижем професії. Водночас є курсанти із компенсаційним типом мотивації (9,3 %), у решти переважає конформістський тип мотивації.

Для дослідження емоційно-оцінного компонента професійної Я-концепції визначено рівень самооцінки курсантів та самооцінку психічних станів. Отримані дані за методикою «Самооцінка та рівень домагань» засвідчили, що у 58,4 % респондентів завищена самооцінка, 11,9 % осіб має високу самооцінку та 21,8 % – середню. Із низькою самооцінкою зафіксовано 7,9 % курсантів.

Результати дослідження самооцінки психічних станів виявили, що високий рівень тривожності характерний для 2,2 % досліджуваних; для 22,8 % притаманний середній рівень, а низький рівень переважає у 75 %. Щодо агресивності, то для більшості осіб (53,1 %) притаманний середній її рівень; 38,6 % курсантів неагресивні, проте 8,3 % досліджуваних – агресивні. Ригідність у 51,8 % курсантів є на низькому рівні, у 47,8 % осіб – на середньому, а у 0,4 % – на високому рівні.

Дослідження поведінкового компонента передбачало оцінку рівня готовності до ризику, нервово-психічної стійкості та стратегій подолання стресогенних ситуацій. З'ясовано, що у значної кількості осіб (62,2 %) переважає

середній рівень готовності до ризику, а високий – лише у 14,8 % майбутніх рятівників. За допомогою методики «SACS» С. Хоббфла виявлено, що найпродуктивніша стратегія подолання стресогенних ситуацій притаманна для 15,8 % майбутніх рятівників. Значна кількість курсантів має просоціальну стратегію подолання стресових ситуацій (59,2 %), а 8,7 % респондентів віддали перевагу пасивній поведінці. Імпульсивна поведінка характерна для 2,20 % курсантів, а маніпулятивні дії переважають у 5,3 % осіб.

Результати діагностики нервово-психічної стійкості курсантів за методикою «Прогноз» виявили, що у респондентів переважає нормальний (47,4 %) та задовільний (46,5 %) рівні нервово-психічної стійкості. Із високим рівнем нервово-психічної стійкості виявлено лише 2,6 % осіб, решта 3,5 % – із низьким рівнем.

Для дослідження духовно-ціннісного компонента нами продіагностовано ціннісні орієнтації та рівень емпатійності майбутніх рятівників (табл. 1). За результатами методики М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» визначено такі пріоритети цінностей: «сім'я» – 46,49 % досліджуваних; «здоров'я» – 32,02 % респондентів; «матеріальне забезпечення» – 12,28 %; «професія» як головна цінність – 9,21 % опитаних.

За допомогою методики В. В. Бойко, призначеної для оцінки уміння співпереживати і розуміти думки і почуття іншого, ми визначили рівні емпатії майбутніх рятівників. Так, високий рівень емпатії характерний для 19,73 % курсантів, переважаючим рівнем є середній – 54,66 %, решта – із низьким рівнем емпатії 25,97 %.

Таблиця 1.

**Показники духовно-ціннісного компонента
професійної Я-концепції майбутніх рятівників**

№	Шкали	%, n=228
<i>Ціннісні орієнтації</i>		
1	Сім'я	46,49
2	Здоров'я	32,02
3	Матеріальне забезпечення	12,28
4	Професія	9,21
<i>Рівні емпатії</i>		
1	Високий рівень	19,37
2	Середній рівень	54,66
3	Низький рівень	25,97

Отже, отримані результати засвідчують, що 35,97 % курсантів не вміють проявити свою емпатійність. У структурі ціннісних орієнтацій досліджуваних простежується значна перевага цінностей приватного життя та матеріального забезпечення, що, найімовірніше, спричинене матеріальною залежністю від старшого покоління та бажанням зміцнитися як самостійна і незалежна особистість. Проблеми матеріального забезпечення, фізичного задоволення

витісняють духовні потреби і запити. Отже, духовно-ціннісний компонент професійної Я-концепції курсантів недостатньо сформований.

Отримані емпіричні результати слугували підґрунтям у розробці програми формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників.

У **третьому розділі** – *«Програма формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників»* – представлено особливості і результати впровадження програми формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників; проаналізовано якісні показники змін її компонентів.

З метою виявлення ефективних умов та засобів формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників нами проведено формувальний експеримент. Змістом формувального експерименту є створення та апробація програми формування професійної Я-концепції курсантів шляхом активізації процесів самопізнання, самоаналізу, особистісного саморозвитку, формування уявлень про себе як професіонала, розвитку когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційного, духовно-ціннісного та поведінкового компонентів професійної Я-концепції загалом.

У процесі проведення формувального впливу в експериментальній групі вдалося створити психологічні умови для формування професійної Я-концепції курсантів, визначені на основі результатів теоретичного та емпіричного аналізу.

Запропонована нами програма формування професійної Я-концепції передбачала: тренінг «Формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників», спеціальну організацію занять з курсу «Екстремальна психологія» з використанням активних методів навчання; індивідуальні та групові бесіди, лекції, диспути, участь у конференціях, відповідну організацію позанавчального часу курсантів, актуалізацію їхніх духовних цінностей. У запропонованій програмі використано активні соціально-психологічні методи, а також основні психолого-педагогічні засоби «Програми розвитку духовності студентів» (Н. І. Жигайло).

Головна мета тренінгу – створення психологічних умов для формування професійної Я-концепції курсантів. Мети досягнуто завдяки реалізації таких завдань: створити умови для саморозкриття курсантів; підвести учасників до розуміння Я-концепції та її складових; розширити самопізнання курсантів допомогти виявити їхні сильні сторони, вплинути на духовний саморозвиток та професійні якості рятувальників; підвищити мотивацію до особистісного та професійного самовдосконалення, самореалізації у професії; сформувати навички активного спілкування, забезпечити розвиток комунікативних умінь; сприяти формуванню адекватної професійної мотивації; підвищити рівень готовності до ризику.

Структура програми тренінгу налічувала такі змістові блоки: I – початковий блок (надання інформації про Я-концепцію особистості; проведення процедури знайомства; формування згуртованості курсантського колективу; формування когнітивного та мотиваційного компонентів структури професійної Я-концепції майбутніх рятувальників); II – основна частина: формування

емоційно-оцінного та духовно-ціннісного компонента професійної Я-концепції майбутніх рятувників (формування адекватної самооцінки, духовних цінностей, навичок рефлексії, емпатії); III – завершальна частина: формування поведінкового компонента (побудова стратегій власного життя та професійної діяльності, усвідомлення себе у ролі рятувника, практичне закріплення відповідних навичок).

Для перевірки ефективності розробленої програми було сформовано дві групи – експериментальну (30 осіб) та контрольну (30 осіб). На початку експерименту у контрольній та експериментальній групах статистичних відмінностей не виявлено. Отже, експериментально-дослідницькою роботою було охоплено 60 курсантів IV курсу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Якісно-кількісну оцінку ефективності впровадження програми здійснено шляхом порівняльного аналізу із результатами досліджуваних контрольної та експериментальної груп за допомогою методів первинної та вторинної математичної статистики.

З метою виявлення ймовірних змін особистісних уявлень щодо майбутньої професії та визначення професійних якостей рятувників (дослідження когнітивного компонента) під час повторного опитування за авторською анкетой в експериментальній групі з'ясовано: 66,67 % курсантів вважають, що рятувник – це їхнє покликання, вони впевнено йдуть до своєї мети та визнають, що трапляються різні труднощі на шляху досягнення цілі; 83,3 % осіб усвідомили, що курсантське життя дає змогу стати справжнім офіцером, пройти період випробувань від першокурсника до офіцера (зазначимо, що на етапі констатації дослідження цей показник був значно нижчим).

Ефективною оцінкою успішної діяльності 93,3 % майбутніх рятувників обрали вдалий порятунок людей. Отже, програма «Формування професійної Я-концепції» помітно вплинула не тільки на професійно зорієнтовані уявлення та знання майбутніх фахівців, а й на їхні реальні поведінкові настанови.

Після реалізації формувальної програми в експериментальній групі збільшилось число досліджуваних з адекватною самооцінкою. Це підтверджує багатofункціональний критерій Фішера ϕ ($\phi=1,71$, $p \leq 0,05$), що відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

**Результати рівня самооцінки у курсантів
контрольної та експериментальної груп (у %)**

Рівень самооцінки	Контрольна група (n=30)	Експериментальна група (n=30)
Дуже високий	26,7	13,3
Високий	36,7	40
Середній	23,3	40
Низький	13,3	6,7

У результаті дослідження мотиваційного компонента після формувального впливу також виявлено зміни в Е-групі (табл. 3). Кількість курсантів Е-групи з адекватним рівнем мотивації збільшилась на 50 %, в К-групі – на 3,3 %. Статистичну значущість підтвердив багатofункціональний критерій Фішера ϕ ($\phi=3,47$, $p\leq 0,01$).

Таблиця 3

Тип професійної мотивації курсантів (у %)

№	Шкали	Контрольна група, n=30			Експериментальна група, n=30		
		До експерименту	Після експерименту	Зміни	До експерименту	Після експерименту	Зміни
1	адекватний	26,7	23,3	-3,4	30	73,3	+43,3
2	компенсаційний	16,7	20	+3,3	13,3	6,7	-6,7
3	конформістський	10	10	0	10	3,3	-6,7
4	кримінальний	13,3	10	-3,3	13,3	3,3	-10
5	ситуац.1 (роман. привабл. професії)	13,3	16,7	+3,4	16,7	6,7	-16,7
6	ситуац.2 (престиж проф.)	20	20	0	16,7	6,7	-10

Завдяки реалізації формувальних впливів виявлено збільшення кількості курсантів середнього та високого рівнів готовності до ризику в Е-групі, що підтверджує багатofункціональний критерій Фішера ϕ ($\phi=2,64$, $p\leq 0,01$) (табл. 4).

Таблиця 4

Показники рівня готовності до ризику курсантів у контрольній та експериментальній групах (у %)

Рівень	Контрольна група (n=30)		Зміни	Експериментальна група (n=30)		Зміни
	До експерименту	Після експерименту		До експерименту	Після експерименту	
Високий	16,7	23,3	+ 6,6	20	26,7	+ 6,7
Середній	43,3	46,7	+ 3,4	43,3	60	+ 16,7
Низький	26,7	30	+ 3,3	36,7	6,7	- 30

Результати повторної діагностики засвідчують, що в Е-групі з'явилися курсанти із вираженим високим та нормальним рівнями нервово-психічної стійкості. Статистичну значущість підтвердив багатofункціональний критерій Фішера ϕ ($\phi=3,26$, $p\leq 0,01$) та критерій хі-квадрат ($\chi^2=11,97$, $p\leq 0,01$).

В Е-групі відбулися зміни показників стратегій подолання стресових ситуацій, зокрема, асертивні дії, пошук соціальних контактів та соціальної підтримки. Багатофункціональний критерій Фішера ϕ підтверджує статистичну значущість відмінностей у змінах в контрольній та експериментальній групах $\phi=2,95, p \leq 0,01$.

Отримані результати (табл. 5) засвідчують також зміни духовно-ціннісного компонента в Е-групі після проведення формувального впливу ($\phi=4,67, p \leq 0,01$).

Таблиця 5

Показники змін у духовно-ціннісному компоненті професійної Я-концепції курсантів (у %)

Рівень	Контрольна група (n=30)		Зміни	Експериментальна група (n=30)		Зміни
	До експерименту	Після експерименту		До експерименту	Після експерименту	
Високий	23,3	23,3	0	20	76,7	+56,7
Середній	60	63,3	+3,3	56,7	20	-36,7
Низький	16,7	13,3	-3,4	23,3	3,3	-20

Аналізуючи результати дослідження після формувального впливу, можна зробити висновок, що апробована програма, спрямована на формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників, суттєво сприяє: позитивній динаміці та збагаченню знань курсантів щодо власної Я-концепції, професійних якостей, усвідомлення значущості майбутньої професії; адекватному усвідомленню професійної мотивації; зміні власної самооцінки та рівню домагань, посиленню прагнення у майбутніх фахівців духовно зростати та вдосконалюватись; бажанню досягати поставлених цілей; становленню здатності до переосмислення власної готовності до екстремальних ситуацій, вибору нових стратегій та тактик під час подолання стресогенних ситуацій.

Виконаний експеримент дає змогу визначити психологічні умови формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників: а) актуалізація механізмів наслідування поведінки офіцерів, рефлексії, самоставлення, духовного становлення, саморегуляції нормативно-ціннісного ставлення до інших та самооцінювання; б) забезпечення розвитку когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційного, духовно-ціннісного та поведінкового компонентів професійної Я-концепції; в) визначення рівнів сформованості окремих складових професійної Я-концепції; г) врахування індивідуальних особливостей професійної Я-концепції курсантів.

Систематизація та узагальнення результатів теоретико-емпіричного дослідження психологічних умов формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників дали підставу зробити такі **висновки**.

1. У результаті здійсненого теоретико-методологічного аналізу проблеми формування професійної Я-концепції майбутніх рятівників констатовано,

що Я-концепція формується в процесі соціальної взаємодії як неминучий і завжди унікальний результат психічного розвитку; як відносно стійке та водночас залежне від внутрішніх змін і коливань психічне утворення. Виокремлені концептуальні засади дають змогу визначити поняття професійної Я-концепції як складного багаторівневого особистісного утворення, що інтегрує професіоналізм діяльності працівників служби порятунку та особистісні цінності майбутнього рятувника, забезпечує професійне та духовне самовизначення, сприяє розвитку та вдосконаленню професійно значущих якостей.

Під час навчального процесу виникають психологічні передумови для формування професійної Я-концепції, зокрема: пізнавальні, духовні, емоційні, волеволі, спілкування у курсантському колективі, розвитку мотиваційної сфери (професійна мотивація на службу).

2. Розроблено та обґрунтовано теоретичну модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції рятувників, у якій виокремлено когнітивний, емоційно-оцінний, мотиваційний, поведінковий та духовно-ціннісний компоненти. Елементами когнітивного компонента є професійні знання, ідеали, уявлення щодо важливих професійних якостей. До мотиваційного компонента належить мотивація вибору професії та професійна мотивація на службу. Поведінковий компонент містить стратегії подолання стресових ситуацій, почуття обов'язку, готовність до ризику, нервово-психічну стійкість. До емоційно-оцінного компонента зачислено самооцінку та самоствавлення. Духовно-ціннісний компонент містить моральність, духовні цінності, емпатійність, альтруїзм, віру в Бога.

3. Емпірично вивчено особливості професійної Я-концепції майбутніх рятувників. З'ясовано, що когнітивна складова у курсантів здебільшого недостатньо сформована: курсанти недостатньо володіють знаннями про майбутню професію та важливими якістьми рятувника. Констатовано, що у курсантів переважає адекватний тип мотивації. Під час дослідження емоційно-оцінного компонента виявлено, що у респондентів переважає завищена самооцінка, низький рівень тривожності, фрустрації та ригідності. У поведінковому компоненті професійної Я-концепції курсантів виявлено середній рівень готовності до ризику та переважаючу просоціальну стратегію подолання стресових ситуацій. Також з'ясовано, що духовно-ціннісний компонент професійної Я-концепції майбутніх рятувників розвинений недостатньо: курсанти не виділяють духовні цінності як пріоритетні, першочерговими цінностями для них є сім'я, здоров'я та матеріальне забезпечення; не здатні співпереживати та розуміти почуття іншої людини.

4. Розроблено та апробовано авторську програму з метою формування професійної Я-концепції майбутніх рятувників. Програма передбачала врахування психологічних умов для формування професійної Я-концепції, зокрема, когнітивного, емоційно-оцінного, мотиваційного, духовно-ціннісного та поведінкового компонентів. Основним засобом формування професійної Я-концепції обрано соціально-психологічний тренінг.

Унаслідок порівняльного аналізу результатів подвійного психодіагностування учасників (до та після формувального впливу) виявлено позитивну динаміку структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції майбутніх рятувальників. З'ясовано, що статистично вірогідні зміни простежуються у переорієнтації курсантами уявлень щодо майбутньої професії, розвитку професійної мотивації, формуванні адекватної самооцінки та духовності курсантів, підвищенні рівня готовності до ризику.

З'ясовано також, що психологічними умовами формування професійної Я-концепції майбутніх рятувальників є: актуалізація механізмів становлення само-свідомості; забезпечення розвитку усіх складових професійної Я-концепції; врахування індивідуальних особливостей курсантів; сприяння формуванню у свідомості курсантів позитивного образу професіонала; врахування вікових особливостей курсантів та соціальної ситуації під час навчання у військовому закладі.

Процес формування професійної Я-концепції не завершується в юності, а продовжується протягом усього життя, що потребує розробки проекту сприяння професійному розвитку рятувальника упродовж різних вікових періодів. У перспективі подальші дослідження з психології професійної Я-концепції передбачають: зосередження на врахуванні суперечливих аспектів взаємодії особистості, яка розвивається, і соціального середовища; розробку та теоретичне обґрунтування програм розвитку професійної Я-концепції рятувальників із різним досвідом роботи та їхньої апробації в експерименті.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті, надруковані у виданнях, що затверджені
як фахові в галузі психології:*

1. Шибрук О.В. Проблема феномену та структури Я-концепції особистості в контексті поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників / Н.І. Жигайло, О.В. Шибрук // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 26. – 168 с. – С.70-74.

2. Шибрук О.В. Психологічні чинники і механізми формування професійної «Я-концепції» майбутніх рятувальників / О.В. Шибрук // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2014. – Вип. 24. – 795 с. – С.741 – 751.

3. Шибрук О.В. Психологічні особливості соціальної адаптації курсантів-першокурсників / О.В. Шибрук // Наукові записки. Серія «Психологія і педа-

гогіка». Тематичний випуск «Духовно-моральне виховання молодого покоління. Вітчизняний і зарубіжний досвід». – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія, 2014. – Вип. 27. – 172 с. – С.162-166.

4. Шибрук О.В. Особливості формування та становлення професійної «Я-концепції» майбутніх рятувників / О.В. Шибрук // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – Львів, 2014. — № 4. — 284 с. – С. 170-178.

5. Шибрук О.В. Умови формування та професійна мотивація майбутніх рятувників [Електронний ресурс] / О.В. Шибрук // Електронне наукове видання «Технології розвитку інтелекту». – Київ, 2014. – Режим доступу: http://www.psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/issue/view/10

6. Стельмах О.В. Тренінгова програма як ефективний засіб формування професійної Я-концепції майбутніх рятувників / О.В. Стельмах / Наукові записки. Серія «Психологія». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія, 2015. – Вип. 1. – 280 с. – С.264-272.

Публікації у виданнях інших держав

7. Шибрук О.В. Самооцінка та рівень домагань у структурі Я-концепції курсантів / О.В. Шибрук // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – Budapest, 2015 - III(19), Issue: 38. – 123 p. – P.119-122.

Публікації в інших виданнях

8. Шибрук О.В. Теоретичний аналіз проблеми «Я-концепції» рятувника / О.В. Шибрук // «Особистість в екстремальних умовах»: Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Львів: ЛДУБЖД, 2013. – Частина I. – 324 с.– С.316-319.

9. Шибрук О.В. Ноологічний компонент структури професійної Я-концепції / О.В. Шибрук // III Всеукраїнський психологічний конгрес з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі». – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – 680 с. – С.493-496.

10. Шибрук О.В. Формування професійних якостей курсантів ДСНС / О.В. Шибрук // Науково-практична конференція «Організація управління: витоки, реалії та перспективи розвитку». – Львів : «СПОЛЮМ», 2014. – 226 с. – С. 209 – 211.

11. Шибрук О.В. Духовний компонент у розвитку та становленні професіонала / О.В. Шибрук // Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої року митрополита Андрія Шептицького «Філософсько-психологічні аспекти духовності: соціально-економічні трансформації та відродження національної гідності». – Львів: «СПОЛЮМ», 2015. – 252 с.– С.222 - 223.

12. Шибрук О.В. Готовність до ризику у професійному розвитку майбутніх рятувників / О.В. Шибрук // «Особистість в екстремальних умовах»: Збірник

матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Львів: ЛДУБЖД, 2015. – 398 с.– С.119-123.

13. Стельмах О.В. Психологічні закономірності становлення майбутнього професіонала у навчально-виховному процесі / О.В. Стельмах // «Світоглядні орієнтації особистості у сучасних соціокультурних умовах: міждисциплінарні аспекти»: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Полтава, 2015. – 205 с. – С.89-91.

14. Стельмах О.В. Роль позитивної та негативної Я-концепції у формуванні особистості майбутнього рятувника / О.В. Стельмах // Збірник тез II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Філософсько-психологічні аспекти духовності: довіра як основа змін в економіці та суспільстві». – Львів: «СПОЛОМ», 2016. – 360 с.– С.291 - 293.

АНОТАЦІЇ

Стельмах О. В. Психологічні умови формування професійної Я-концепції майбутніх рятувників. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний університет «Острозька академія», Острог, 2016.

У дисертації досліджується проблема психологічних умов формування професійної Я-концепції майбутніх рятувників. Здійснено теоретико-методологічний аналіз сучасних підходів до дослідження професійної самосвідомості та професійної Я-концепції майбутніх фахівців. Розроблено теоретичну модель структурно-змістових компонентів професійної Я-концепції майбутніх рятувників. Визначено структурно-змістові компоненти професійної Я-концепції: когнітивний, емоційно-оцінний, мотиваційний, поведінковий та духовно-ціннісний, проведено їх емпіричне дослідження на репрезентативній вибірці. Розроблено, апробовано і представлено ефективність авторської програми формування професійної Я-концепції майбутніх рятувників, шляхом аналізу показників їх динамічних змін.

Ключові слова: професійна самосвідомість, професійна Я-концепція, образ Я, самооцінка, професійна підготовка майбутніх рятувників, професійно-важливі якості.

Стельмах О. В. Психологические условия формирования профессиональной Я-концепции будущих спасателей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Национальный университет «Острожская академия», Острог, 2016.

В диссертации исследуется проблема условиям формирования профессиональной Я-концепции будущих спасателей. Осуществлен теоретико-методологический анализ современных подходов к исследованию профессионального самосознания и профессиональной Я-концепции будущих специалистов. Разработана теоретическая модель структурно-содержательных компонентов профессиональной Я-концепции будущих спасателей. Определены структурно-содержательные компоненты профессиональной Я-концепции: когнитивный, эмоционально-оценочный, мотивационный, поведенческий и духовно-ценностный, проведено их эмпирическое изучение на репрезентативной выборке. Выяснено психологические условия формирования профессиональной Я-концепции будущего спасателя, которыми являются: воплощение профессиональных межличностных отношений в процесс профессиональной подготовки; применение офицерами личностного подхода к организации учебного процесса в высших учебных заведениях; формирование у будущих специалистов идеальной модели «профессионал» с помощью профессиональных межличностных отношений в виде трансляции личного и профессионального опыта преподавателя и офицера; стимуляция личностного роста и самосовершенствования будущих спасателей для достижения идеального образа Я-профессионал.

Разработана и апробирована авторская программа формирования профессиональной Я-концепции будущих спасателей.

Ключевые слова: профессиональное самосознание, профессиональная Я-концепция, образ Я, самооценка, профессиональная подготовка будущих спасателей, профессионально-важные качества.

Stelmah O.V. Conditional psychology of forming professional self-concept future rescue workers. - Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of candidate of psychological science according to speciality 19.00.07 – pedagogical and age psychology. – National University of Ostrog Academy, Ostrog, 2016.

In dissertation the problem of psychological conditions of forming professional self-conception future rescue workers is discovered. Also the methodological basics of investigations, using analysis, correlation and synthesis the plans like: peculiarity, specificity and demands for extraordinary behavior to cadets personality and professionally important qualities of future workers; psychological peculiarities study-trading activity of subject is explored.

We accomplished the theoretically-methodological analysis of modern modes for discovering professional self-consciousness and professional self-concept of future experts. The theoretical model of structural and semantic components of professional self-conception for future rescue workers is elaborated too. We determined the components of professional self-conception structure: cognitive,

motivation, emotionally-estimated, behavioural and spiritually-valued, their empirical experiment on representative sample was organized.

Key-words: profesional self-consciousness, professional self-concept, image Me, self-confidence, profesional preparing of future rescue workers, professionally important qualities.

Підп. до друку 2.03.2016.
Формат 60x90 (1/16). Папір офс. Друк на різогр.
Умовн. друк. арк. 1,0.
Наклад 100 прим. Зам. 17.

Видавничий центр
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
м. Львів, вул. Дорошенка, 41